

Anna Martowicz
Language Evolution
and Computation Research Unit
University of Edinburgh

SPOSOBY WYRAŻANIA RELACJI UPRZEDNIOŚCI, NASTĘPCZOŚCI, PRZYCZYNOWEJ, WARUNKOWEJ I CELOWEJ WE WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYŹNIE

1. Wprowadzenie

Zdolność dostrzegania relacji między zdarzeniami bądź stanami rzeczy jest zdolnością uniwersalną – niezależną od języka (narodowego), jakim dana jednostka się posługuje. Zasób środków służących językowemu wyrażaniu tych relacji uniwersalny jednak nie jest.

Liczne prace z zakresu językoznawstwa, językoznawstwa antropologicznego czy socjolingwistyki udowadniały i sugerowały, że różnice między językami (w tym różnice w ilości i rodzajach środków kodowania relacji między zdarzeniami) mogą wynikać z czynników zarówno językowych, jak i pozajęzykowych. Wary i Grace (2007) sugerowali np., podsumowując niejako wiele wcześniejszych hipotez, że ogólna eksplicytność wypowiedzi zależy m.in. od liczby osób posługujących się danym językiem jako pierwszym i drugim; Ong (1982), Chafe (1987; 1988; 1994), Miller i Weinert (1988) wskazywali, że język mówiony preferuje struktury parataktyczne, a pisany hipotaktyczne. Liczni autorzy zauważali ponadto, że różnice idiolektalne w kodowaniu pewnych struktur są silnie powiązane ze statusem społecznym danego użytkownika (Bernstein 1974; Hirsch 1977; Olson 1980; Ong 1982; Macaulay 1991). Wreszcie tu i ówdzie pojawiały się uwagi na temat tego, jaki wpływ na ów zasób mógł mieć dominujący wpływ innych kultur i języków (Hale 1976; Mithun 1984; Dixon 1995).

Niniejszy artykuł jest częścią pracy doktorskiej pisanej w Language Evolution and Computation Research Unit na Uniwersytecie w Edynburgu. Jej celem jest porównanie środków językowego kodowania relacji uprzedniości, następczości, relacji przyczynowej, celowej i warunkowej w zbalansowanej próbie 115 języków świata

oraz weryfikacja wspomnianych wyżej hipotez i zaproponowanie schematu ewolucji tych sposobów kodowania na podstawie analiz porównawczych repertuaru dostępnych środków wyrażania relacji i wymienionych czynników wewnątrzjęzykowych i zewnątrzjęzykowych. Dla większości analizowanych języków nie są dostępne żadne źródła historyczne i badanie ich ogranicza się z konieczności do obserwacji synchronicznych¹. Synchroniczny charakter ma także poniższa analiza sposobów kodowania pięciu wspomnianych relacji w języku polskim.

2. Repertuar sposobów wyrażania relacji między zdarzeniami w języku polskim

Na repertuar sposobów wyrażania relacji między zdarzeniami w polszczyźnie składają się:

a) zestawienie (ang. *juxtaposition*) dwóch wypowiedzi, które samodzielnie także mogą konstytuować wypowiedzenie bez użycia jakichkolwiek wskaźników relacji. O sukcesie komunikacyjnym (tj. zdekodowaniu komunikatu przez odbiorcę zgodnie z intencją nadawcy) decyduje czynnik pragmatyczny – poprawna interpretacja wypowiedzi w danym kontekście;

b) koordynacja – połączenie dwóch wypowiedzi, z których każda opisuje odrębne zdarzenie, spójnikiem współrzędnym *i*;

c) zestawienie oznakowane (ang. *marked juxtaposition*) – zestawienie dwóch wypowiedzi, z których jedna zawiera eksplicytny wskaźnik² typu kodowanej relacji,

d) łańcuchowanie (ang. *chaining*) – sekwencja zdań składowych, z których jedno zawiera nieosobową formę czasownika (w wypadku polszczyzny jest to imiesłów), przekazującą informacje o kodowanej relacji;

e) użycie ciągu czasownikowego (nieimiesłowowego)³ (ang. *serial verb*), który definiuję za Sebba (1987: 2) jako „powierzchniowy ciąg czasowników bądź elementów czasownikopodobnych czy podobnych do fraz czasownikowych, pojawiających się w ramach struktury, którą skłonni bylibyśmy uznać za zdanie pojedyncze”;

f) użycie podrzędnika frazy czasownikowej⁴;

¹ Dane do analizy zostaną pozyskane na podstawie kwestionariusza rozsyłanego do lingwistów badających poszczególne języki z próbki (w miarę możliwości będą to lingwiści, dla których dany język jest językiem ojczystym).

² Wskaźnikiem tym jest najczęściej wyraz funkcyjny bądź wyrażenie przyimkowe.

³ W *Składni współczesnego języka polskiego* Z. Saloniego i M. Świdzińskiego zarówno łańcuchowanie, jak i użycie ciągu czasownikowego nieimiesłowowego mieści się w definicji grupy czasownikowej z podrzędnikiem czasownikowym. O ile jednak w polszczyźnie imiesłowy przysłówkowe wyrażają eksplicytnie typ kodowanej relacji czasowej (uprzedniość, równoczesność), np. *Zjadłszy obiad, wybrał się na spacer*; o tyle bezokoliczniki żadnej relacji eksplicytnie nie kodują. Mogą one być wykorzystane jako człony niekonotowane w ciągach czasownikowych, które kodują relację celową wyłącznie pragmatycznie, np. *Anna wraca wyłączyć piekarnik*. Wyraźny rozdział tych dwóch grup: łańcuchowania i użycia ciągu czasownikowego (nieimiesłowowego), jest istotny także z punktu widzenia badań porównawczych, których praca niniejsza jest częścią.

⁴ Podrzędnikiem tym jest nieakomodowany i niekonotowany podrzędnik przyimkowy frazy czasownikowej (zob. Saloni, Świdziński 1998: 279–280). Może on zawierać eksplicytny wskaźnik kodowanej relacji w postaci zleksykalizowanego połączenia – wyrażenia przyimkowego (*Z powodu braku pieniędzy zrezygnował z wakacji*, *W celu poprawienia wyników rozpoczął regularne treningi*) bądź strukturę z przyimkami takimi jak: *dla*, *na*, *z* etc., które mogą wprowadzać określony typ relacji, np. *Biegam dla poprawy kondycji*, *Jadą na wieś na zbieranie malin* (relacja

- g) użycie złożonego⁵ spójnika podrzędnego;
- h) użycie prostego⁶ spójnika podrzędnego.

3. Relacja uprzedniości (*x przed y*) i następczości (*y po x*)

Relacja czasowa uprzedniości może być kodowana we współczesnej polszczyźnie na siedem, a relacja następczości na sześć różnych sposobów (zob. Tab. 1 i 2 poniżej).

Już sam ikoniczny porządek wypowiedzi, tj. porządek odzwierciedlający chronologiczny układ wydarzeń w rzeczywistości pozajęzykowej, bez jakichkolwiek dodatkowych wskaźników leksykalnych pozwala interpretować daną wypowiedź jako wiążącą dwa stany rzeczy czasowo.

Zarówno struktura *Anna kupiła sweter. Poszła do kina*⁷, jak i *Anna kupiła sweter i poszła do kina* mogą być zinterpretowane przez odbiorcę dokładnie w ten sam sposób co zdania z eksplicytnym wskaźnikiem kodowanej relacji: *Po zakupieniu swetra Anna poszła do kina* czy *Przed pójściem do kina Anna kupiła sweter*.

Oczywiście językowe zestawienie dwóch zdarzeń bez użycia żadnego wskaźnika czy połączenie ich jedynie spójnikiem współrzędnym nie wymusza interpretacji czasowej. Dla danej sytuacji komunikacyjnej istotne mogą być same zdarzenia, a nie ich układ czasowy⁸. O interpretacji decydują czynniki czysto pragmatyczne.

Przyczyną, dla której w poniższych tabelach, w zestawieniu oznakowanym i koordynacji, dla obu typów analizowanej relacji są podane te same przykłady, jest to, że relacje następczości i uprzedniości są kognitywnie nierozłączne. W wypadku, gdy jedynym środkiem dekodującym wypowiedź jest analiza pragmatyczna oparta na kolejności opisywanych wydarzeń, dana struktura może kodować zarówno relacje następczości, jak i uprzedniości⁹.

Cechą wspólną zestawienia oznakowanego i nieoznakowanego jest fakt, że można je połączyć spójnikiem *i* bez wprowadzania dodatkowych zmian strukturalnych i znaczeniowych, por. *Anna kupiła sweter. Poszła do kina* i *Anna kupiła sweter i poszła do kina* oraz *Anna kupiła sweter. Później poszła do kina* i *Anna kupiła sweter i (a) później poszła do kina*.

---

celowa). Przykłady w niniejszym artykule ograniczą się wyłącznie do podrzędników ze złożonymi zleksykalizowanymi wskaźnikami.

⁵ Wielosegmentowego w notacji Grochowskiego (1997).

⁶ Jednosegmentowego w notacji Grochowskiego (1997).

⁷ Zestawienie nieoznakowane zdaje się brzmieć najnaturalniej w wypadku wyliczenia większej liczby zdarzeń, np. *Anna kupiła dziś sweter, była w kinie, odwiedziła babcię...*

⁸ Por. następującą sytuację dialogową:

– *Anna kupiła dziś sweter, była w kinie i odwiedziła babcię.*

– *Zaczęła od zakupów?*

– *Nie, najpierw odwiedziła babcię. Potem była w kinie, a po filmie pojechała do centrum handlowego.*

⁹ Zdania: *Przed zakupieniem swetra Anna poszła do kina. Przed tym, jak Anna kupiła sweter, poszła do kina. Anna poszła do kina, zanim kupiła sweter* oraz *Anna kupiła sweter. Przedtem poszła do kina*, kodują eksplicytnie relację uprzedniości, i to właśnie ta relacja będzie skupiała uwagę nadawcy (a zapewne także odbiorcy). Jednocześnie jednak te same wypowiedzi przekazują informacje o relacji następczości łączącej dwa omawiane zdarzenia.

Użycie eksplicytnych wskaźników ujednoznacznia typ relacji pomiędzy zdarzeniami. W wypadku kodowania relacji uprzedniości i następczości wskaźnikami tymi mogą być:

a) przysłówek dodany do zestawienia nieoznakowanego: *Anna kupiła sweter. Potem/Później/Następnie/Wcześniej Przedtem poszła do kina*;

b) Przyimek konstytuujący podrzędnik przyimkowy grupy czasownikowej: *Po kupieniu swetra/po zakupach/przed kupieniem swetra/przed zakupami Anna poszła do kina*;

c) spójnik złożony podrzędny: *Po tym, jak/Przed tym, jak Anna kupiła sweter, poszła do kina*.

W przypadku relacji uprzedniości istnieje ponadto możliwość wyrażenia jej przy użyciu spójnika podrzędnego prostego: *Zanim/Nim Anna poszła do kina, kupiła sweter*.

Z ujednoznacznionym kodowaniem mamy do czynienia także w wypadku użycia formy imiesłowu czasu przeszłego: *Kupiwszy sweter, Anna poszła do kina*.

Łącuchowanie, zestawienie oznakowane, użycie struktury podrzędnej z prostym bądź złożonym spójnikiem podrzędnym i użycie podrzędnika frazy czasownikowej z przyimkiem są semantycznie ekwiwalentne.

Wymienione sposoby kodowania nie są w polszczyźnie równoważne stylistycznie. Ich repertuar jest zróżnicowany także, jeśli chodzi o kod języka (pisany i mówiony). Zestawienia (zwłaszcza nieoznakowane) i połączenia spójnikiem współrzednym są znacznie częstsze w potocznym języku mówionym, formy zaś imiesłowowe i wskaźniki leksykalne (w tym przypadku przede wszystkim przyimki konstytuujące podrzędnik przyimkowy grupy czasownikowej) przeważają w piśmie i wypowiedziach formalnych¹⁰.

Tab. 1. Sposoby wyrażania relacji uprzedniości we współczesnej polszczyźnie

Sposób wyrażania	Przykład
Zestawienie	<i>Anna kupiła sweter. Poszła obejrzeć film.</i>
Zestawienie oznakowane	<i>Anna poszła obejrzeć film. Wcześniej kupiła sweter.</i>
Koordinacja	<i>Anna kupiła sweter i poszła obejrzeć film.</i>
Łącuchowanie	<i>Kupiwszy sweter, Anna poszła obejrzeć film.</i>
Podrzędnik frazy czasownikowej	<i>Przed pójściem do kina/Przed kinem Anna kupiła sweter. Zanim poszła do kina, kupiła sweter.</i>
Złożony spójnik podrzędny	<i>Przed tym, jak Anna poszła do kina, kupiła sweter.</i>
Prosty spójnik podrzędny	<i>Zanim/Nim Anna poszła do kina, kupiła sweter.</i>

¹⁰ Najlepszym tego przykładem są zdania z kolokwialnymi spójnikami *przed tym, jak...* i *po tym, jak...*

Tab. 2. Sposoby wyrażania relacji następczości we współczesnej polszczyźnie

Sposób wyrażania	Przykład
Zestawienie	<i>Anna kupiła sweter. Poszła do kina.</i>
Zestawienie oznakowane	<i>Anna kupiła sweter. Potem poszła do kina.</i>
Koordinacja	<i>Anna kupiła sweter i poszła do kina.</i>
Łańcuchowanie	<i>Kupiwszy sweter, Anna poszła do kina.</i>
Podrządnik frazy czasownikowej	<i>Po kupieniu swetra/Po zakupach Anna poszła do kina.</i>
Złożony spójnik podrzędny	<i>Po tym, jak Anna kupiła sweter, poszła do kina.</i>

4. Relacja przyczynowa (*x ponieważ y*)

We współczesnej polszczyźnie istnieje siedem sposobów wyrażania relacji przyczynowej pomiędzy zdarzeniami (zob. Tab. 3).

Ponieważ naturalną skłonnością myślową człowieka jest łączenie następujących po sobie wydarzeń w ciągi przyczynowo-skutkowe, językowe kodowanie relacji przyczynowej jest silnie powiązane z kodowaniem dwóch wcześniej omawianych relacji – następczości i uprzedniości.

Zestawienie nieoznakowane i koordynacja to dwa możliwe sposoby kodowania związku przyczynowego pomiędzy dwoma zdarzeniami, gdzie nie istnieje żaden formalny sygnał relacji. Interpretacja, podobnie jak w wypadku dwóch wcześniej omówionych relacji, jest kwestią wyłącznie pragmatyczną.

Trzy eksplicytne sposoby kodowania relacji przyczynowości między zdarzeniami to:

a) dodanie zaimka przysłownego wskazującego do zestawienia nieoznakowanego: *Anna jest chora. **Dlatego** nie pojechała do centrum handlowego;*

b) użycie podrzędnika przyimkowego grupy czasownikowej: ***Z powodu** choroby Anna nie pojechała do centrum handlowego;*

c) użycie spójnika złożonego podrzędnego: *Anna nie pojechała do centrum handlowego, **dlatego że** jest chora;*

d) użycie spójnika prostego podrzędnego: *Anna nie pojechała do centrum handlowego, **ponieważ** jest chora.*

Zasób dostępnych wyrażań funkcyjnych służących kodowaniu relacji przyczynowości jest dość pokaźny: *ponieważ; z powodu; z uwagi na; przez; albowiem; bo; bowiem; dlatego, że; gdyż; jako że*. Dobór wyrażenia zależy od charakteru wypowiedzi (formalna, nieformalna, pisana, mówiona), podobnie jak dobór samych środków kodowania.

O przyczynowej relacji pomiędzy dwoma zdarzeniami można także wnioskować z wypowiedzi zawierającej imiesłów przysłówkowy współczesny, np. *Przeskakując przez płot, Paweł złamał nogę*. W składni tradycyjnej zdanie to zakwalifikowane zostałoby w pierwszej kolejności jako zdanie złożone podrzędnie z podrzędnym

okolicznikowym sposobu, choć nie można odmówić mu możliwości interpretacji przyczynowej:

Przeskakując przez płot, Paweł złamał nogę = Paweł złamał nogę, ponieważ przeskakiwał przez płot (albo: ponieważ upadł przy przeskakiwaniu przez płot).

Informacja o związku przyczynowym między dwoma zdarzeniami może być kodowana pragmatycznie także przez zdanie zawierające imiesłów przysłówkowy uprzedni: *Usłyszawszy tę wiadomość, Anna zemdląca*. W obu przypadkach niezbędna jest jednak analiza pragmatyczna – imiesłowy nie kodują relacji przyczynowości eksplicytnie.

Tab. 3. Sposoby wyrażania relacji przyczynowej we współczesnej polszczyźnie

Sposób wyrażania	Przykład
Zestawienie	<i>Anna nie pojechała do centrum handlowego. Jest chora.</i>
Zestawienie oznakowane	<i>Anna jest chora. Dlatego nie pojechała do centrum handlowego.</i>
Koordinacja	<i>Anna jest chora i nie pojechała do centrum handlowego.</i>
Łańcuchowanie	<i>Przeskakując przez płot, Paweł złamał nogę. Usłyszawszy tę wiadomość, Anna zemdląca.</i>
Podrzędnik frazy czasownikowej	<i>Z powodu choroby Anna nie pojechała do centrum handlowego.</i>
Złożony spójnik podrzędny	<i>Anna nie pojechała do centrum handlowego, dlatego że jest chora.</i>
Prosty spójnik podrzędny	<i>Anna nie pojechała do centrum handlowego, ponieważ jest chora.</i>

5. Relacja celowa (*x aby y*)

Relacja celowa między dwoma zdarzeniami może być kodowana w języku polskim na pięć sposobów (zob. Tab. 4). Do uniwersalnych środków wyrażania relacji celowej należą:

- użycie podrzędnika przyimkowego grupy czasownikowej (np. *w celu*);
- użycie jednowyrazowego spójnika podrzędnego (*aby, żeby, ażeby*).

Inną konstrukcją umożliwiającą kodowanie relacji celowej między dwoma zdarzeniami, ograniczonej jednak wyłącznie do sytuacji, w których agens obu zdarzeń jest tożsamy¹¹, jest konstrukcja złożona z czasownika ruchu i bezokolicznika (ciąg czasownikowy).

¹¹ Zdanie *Zosia biegnie wyłączyć piekarnik* jest w pełni akceptowalne. Nieakceptowalne jest jednak zdanie: **Zosia biegnie (żeby) Kasia wyłączyć piekarnik*. Konstrukcja *Zosia biegnie, żeby Kasia wyłączyła (mogła wyłączyć) piekarnik* nie jest już przykładem konstrukcji z ciągiem czasownikowym.

Takie dwuczasiownikowe połączenia jak: *pojechała kupić, biegnie wyłączyć, wraca sprawdzić, leci wysłuchać* etc. są odpowiednikami semantycznymi struktur: *Pojechała, żeby kupić; Biegnie, żeby wyłączyć; Wraca, żeby sprawdzić*. Sam fakt poruszania się pozwala w tych wypadkach wnosić o celowości ruchu – bez żadnych eksplicytnych wskaźników typu kodowanej relacji.

Relacja celowa, z założeniem tożsamości agensa, może być wyrażona także przez użycie imiesłowu przysłówkowego derywowanego od czasownika *chcieć*: *Chcąc kupić sweter, Anna pojechała do centrum handlowego*. Konstrukcje ze wspomnianym imiesłowem kodują prymarnie relację przyczynową:

Przeskakując przez plot, Paweł złamał nogę = *Paweł złamał nogę, PONIEWAŻ przeskakiwał przez plot*.

Usłyszawszy tę wiadomość, Anna zemdlła = *Anna zemdlła, PONIEWAŻ usłyszała tę wiadomość*.

W wypadku użycia czasownika *chcieć* zawierającego sem intencjonalności ‘aby’, konstrukcja *Chcąc kupić sweter, Anna pojechała do centrum handlowego* może być interpretowana dwojako: *Anna pojechała do centrum handlowego, PONIEWAŻ chciała kupić sweter* i *Anna pojechała do centrum handlowego, ABY kupić sweter*. Obie relacje są w tym wypadku tożsame znaczeniowo – **ponieważ** + V_{osob} (**chcieć**) = **aby**¹².

Kodowanie relacji celowej przez zestawienie także jest możliwe tylko w wypadku konstrukcji z tożsamym agensem i czasownikiem *chcieć* (a dokładniej jego osobową formą):

Anna pojechała do centrum. Chce kupić sweter. = *Anna pojechała do centrum, żeby kupić sweter.*

Wracają na uczelnię. Chcą sprawdzić wyniki egzaminu. = *Wracają na uczelnię, żeby sprawdzić wyniki egzaminu.*

Interpretacja powyższych zdań jako opisujących zdarzenia powiązane relacją celową opiera się oczywiście na analizie pragmatycznej wypowiedzi.

Tab. 4. Sposoby wyrażania relacji celowej we współczesnej polszczyźnie

Sposób wyrażania	Przykład
Zestawienie	<i>Anna pojechała do centrum. Chce kupić sweter.</i>
Łańcuchowanie	Chcąc kupić sweter, <i>Anna pojechała do centrum.</i>
Ciąg czasownikowy	<i>Anna pojechała kupić sweter.</i>
Podrządnik frazy czasownikowej	W celu kupienia swetra <i>Anna pojechała do centrum handlowego.</i>
Prosty spójnik podrzędny	<i>Anna pojechała do centrum handlowego, żeby kupić sweter.</i>

¹² Mamy jednak także konteksty takie, jak: *Chcąc zaoszczędzić, Anna wpadła w dług*, którego znaczenie nie jest tożsame ani z *Anna wpadła w dług, ponieważ chciała zaoszczędzić*, ani z *Anna wpadła w dług, żeby zaoszczędzić*. Efekt oszczędzania był w tym przypadku niezamierzony, celem nie było popadnięcie w dług. Intencja podjęcia czynności przez agensa odgrywa w tym wypadku ważną rolę.

6. Relacja warunkowa (*jeśli x, (to) y*)

Istnieje pięć sposobów kodowania relacji warunkowej w języku polskim. (zob. Tab. 5). Możliwość kodowania przez użycie zestawienia i koordynacji dotyczy jedynie gróźb i ostrzeżeń – stąd możliwe jest w tych zdaniach użycie jedynie form czasu przyszłego (nieprzeszłego):

Nie zadzwonisz – nie pójde = *Jeśli nie zadzwonisz, (to) nie pójde*.

Przyniesiecie mu zabawki i przestanie płakać = *Jeśli przyniesiecie mu zabawki, (to) przestanie płakać*.

Jest to sposób kodowania charakterystyczny dla języka mówionego i specyficzna intonacja zdaniowa pełni tutaj ważną funkcję w procesie dekodowania komunikatu przez odbiorcę.

Relacja warunkowa może być także kodowana eksplicytnie przez użycie:

a) podrzędnika przymkowego grupy czasownikowej – *w wypadku/w razie/pod warunkiem*;

b) spójnika podrzędnego:

b1) prostego z obligatoryjnym drugim, rozłącznym członem: *jeśli... to/jeżeli... to/gdyby... to*;

b2) złożonego: *o ile*¹³.

Tab. 5. Sposoby wyrażania relacji warunkowej we współczesnej polszczyźnie

Sposób wyrażania	Przykład
Zestawienie	<i>Nie zadzwonisz – nie pójde</i> .
Koordinacja	<i>Przyniesiecie mu zabawki i przestanie płakać</i> .
Podrządnik frazy czasownikowej	<i>W wypadku spóźnienia, dostaniesz nagane</i> .
Złożony spójnik podrzędny	<i>O ile czegoś w tej sprawie nie zrobisz, źle się to skończy</i> .
Prosty spójnik podrzędny (opcjonalnie złożony)	<i>Jeśli to powiesz, wyjde</i> .

7. Podsumowanie

W zamieszczonej poniżej tabeli (Tab. 6) zestawiono dostępne we współczesnej polszczyźnie środki kodowania relacji między zdarzeniami z pięcioma omówionymi w tym artykule typami owych relacji.

Zestawienie to jasno ilustruje, że najpopularniejszym środkiem kodowania pięciu analizowanych relacji jest użycie złożonego spójnika podrzędnego (5 na 5 przypadków). Na drugim miejscu plasuje się użycie podrzędnika frazy czasownikowej jako

¹³ Dystrybucja poszczególnych spójników i grup przymkowych zależy przede wszystkim od typu warunku (rzeczywisty, nierzeczywisty, hipotetyczny). Poglębiona analiza tego tematu wykracza jednak poza ramy tego artykułu.

środka wyrażania wszystkich omawianych relacji, z wyjątkiem relacji celowej, oraz użycie prostego spójnika podrzędnego. Następne miejsce zajmuje zestawienie, które może kodować bez ograniczeń relację następczości, uprzedniości i przyczynowości, ale ograniczone jest do wybranych kontekstów w wypadku relacji celowej i warunkowej. Czwarte miejsce – koordynacja i łańcuchowanie – stosowane w wyrażaniu relacji następczości, uprzedniości, przyczynowej, a także w ograniczonym zakresie – warunkowej i celowej. Użycie konstrukcji z ciągiem czasownikowym jest w ograniczonym zakresie stosowane wyłącznie w wyrażaniu relacji celowej.

Analizując z kolei środki dostępne do wyrażania poszczególnych relacji, dostrzegamy, że polszczyzna dysponuje aż siedmioma sposobami wyrażania relacji przyczynowej i uprzedniości, a sześcioma dla kodowania relacji następczości. Relacje celowa i warunkowa mogą być wyrażane na pięć różnych sposobów. Jednak w wypadku relacji celowej trzy z tych sposobów, a w wypadku relacji warunkowej dwa, są znacznie ograniczone dystrybucyjnie.

Tab. 6. Zestawienie dostępnych we współczesnej polszczyźnie środków wyrażania relacji uprzedniości, następczości, przyczynowej, celowej i warunkowej

	uprzedniość	następczość	przyczyna	warunek	cel
Zestawienie	●	●	●	▣	▣
Zestawienie oznakowane	●	●	●	○	○
Koordynacja	●	●	●	▣	○
Łańcuchowanie	●	●	●	○	▣
Ciąg czasownikowy	○	○	○	○	▣
Podrzędnik frazy czasownikowej	●	●	●	●	○
Złożony spójnik podrzędny	●	●	●	●	●
Prosty spójnik podrzędny	●	○	●	●	●

- – dany środek wyrażania stosowany może być bez ograniczeń dla wyrażania danej relacji
- – nie istnieje możliwość wyrażenia danej relacji przez użycie danego środka kodowania
- ▣ – istnieją ograniczenia możliwości wyrażenia danej relacji przez użycie danego środka kodowania

Zaprezentowana tutaj analiza środków kodowania jest dość ogólna. Chcąc ją rozwinąć, należałoby skupić się na szczegółowych badaniach nad restrykcjami pragmatycznymi ich użycia oraz dystrybucyjnymi wymaganiami poszczególnych wskaźników wymienionych w tym artykule.

Literatura

- BERNSTEIN B., 1974, *Class, Codes, and Control. Theoretical Language*, vol. 1, London.
 CHAFE W., 1987, *Cognitive Constraints on Information Flow*, [w:] *Coherence and Grounding in Discourse*, red. R. Tomlin, Amsterdam–Philadelphia, s. 21–51.

- CHAFE W., 1988, *Linking Intonation Units in Spoken English*, [w:] *Clause Combining in Grammar and Discourse*. red. J. Haiman, S. A. Thompson, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 1–28.
- CHAFE W., 1994, *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*, Chicago–London.
- DIXON R. M., 1995, *Complement Clauses and Complementation Strategies*, [w:] *Grammar and Meaning*, red. F. Palmer, Cambridge, s. 175–220.
- GROCHOWSKI M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- HALE K. L., 1976, *The Adjoined Relative Clause in Australia*, [w:] *Grammatical Categories in Australian Languages*, red. R. M. Dixon, Canberra, s. 78–105.
- HIRSCH E. D. JR., 1977, *The Philosophy of Composition*, Chicago–London.
- MACAULAY R. K. S., 1991, *Locating Dialect in Discourse*, New York–Oxford.
- MILLER J. E., WEINERT R., 1998, *Spontaneous Spoken Language. Syntax and Discourse*, Oxford, Clarendon Press.
- MITHUN M., 1984, *How to Avoid Subordination*, [w:] *Proceedings of the 10th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, red. C. Brugman, M. Macaulay, Berkeley, s. 493–509.
- OLSON D. R., 1977, *From Utterance to Text: The Bias of Language in Speech and Writing*, „Harvard Educational Review” vol. 47, s. 257–81.
- ONG W. J., 1982, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, London, Methuen.
- SALONI Z., ŚWIDZIŃSKI M., 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- SEBBA M., 1987, *The Syntax of Serial Verbs. An Investigation into Serialisation in Sranan and Other Languages*, Amsterdam–Philadelphia.
- WARY A., GRACE G. W., 2007, *The Consequences of Talking to Strangers: Evolutionary Corollaries of Socio-Cultural Influences on Linguistic Form*, „Lingua”, nr 117, s. 543–578.

Ways of Encoding State of Affairs Relations: Anteriority, Posteriority, Causality, Purpose and Conditionality in Modern Polish Language
Summary

There are 7 different ways of encoding the enumerated state of affairs relations in modern Polish: unmarked juxtaposition, marked juxtaposition, coordination, chaining, use of serial verbs, VPs' subordinators, complex and one-word adverbial subordinators. Particular relations differ, however, with respect to the range of ways of encoding available for them. The analysis of both – ways of encoding and the relations between state of affairs they may encode for – reveal their distribution and restrictions of usage.